

FARKLI YÜZYILLARDA YAŞAMIŞ İKİ SEYYAH İBN FADLÂN VE İBN BATTÛTA’NIN TÜRK KÜLTÜRÜNE DAİR BENZER TESPİTLERİ

Nilay AĞIRNASLI*

Özet

Birbirlerinden farklı yüzyıllarda yaşamış İbn Fadlân (X. yüzyıl) ve İbn Battûta (XIV. yüzyıl) tarihin önemli seyyahları arasında sayılmaktadırlar. İbn Fadlân Abbâsî Halifesi'nin elçilik heyetinde görevli olarak İdil Bulgar Hanlığı tarafına gitmiştir ve bu yolculuğu esnasında şahit olduklarını da seyahatnâme adlı eserinde anlatmıştır. İbn Battûta ise hac niyetiyle, doğduğu Fas'ın Tanca şehrinden yola çıkarak Mısır, Arap Yarımadası, Irak, İran, Anadolu, Deşt-i Kıpçak, İstanbul, Orta Asya, Hindistan, Maldivler ve Çin'in de içinde yer aldığı pek çok bölgeyi gezmiş, gördüklerini seyahatnâmesinde kendi üslubuyla çok canlı bir biçimde aktarmıştır. Her ikisi de gittikleri bölgelerle ilgili siyasî, sosyal, iktisadî ve kültürel anlamda mühim gözlemler yapmışlardır. Seyahat ettikleri bölgelerde yaşayan halklar hakkında son derece dikkat çekici ve ilginç bilgiler veren bu iki Müslüman seyyahın, Türklerin yaşam tarzları ve kültürel değerleri ile ilgili de önemli ve hatta bazı benzer tespitlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim X. yüzyılda Mâverâünnehir ötesindeki Türk ülkelerinden geçme fırsatı bulan İbn Fadlân'ın ve Türklerin İslâm medeniyetinin önemli bir temsilcisi oldukları devirde Türk nüfusunun yoğun olduğu coğrafi bölgelere yolculuk eden İbn Battûta'nın seyahatnâmelerinde, Türklerin misafirperverlik, cömertlik, mütevazılık gibi bazı özellikleri, otağ kurma, mezar inşası ve ziyafet verme gibi birtakım gelenekleri ile alâkalı benzer ifadeler görmekteyiz. Bu durumun ise, her iki seyyahın da yaşadıkları devirler arasında yaklaşık 400 yıllık bir zaman dilimi olduğu düşünüldüğünde, son derece dikkat çekici bir ayrıntı olduğu kanaatindeyiz. İşte biz de bu çalışmamızda, Türk kültür tarihinin temel ve araştırma eserlerinden de faydalanarak, her iki seyyahın Türklerle alâkalı benzer tespitlerinden bahsetmeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelime: Seyahatname, Kültür, Coğrafya, Seyyah, Anadolu

Ibn Fadlan And Ibn Battuta Lived In The Different Centuries. They Have Similar Identifications About Turkish Culture

Abstract

Ibn Fadlan and Ibn Battuta lived in different centuries. They have as known as important travelers in the history. Ibn Fadlan was duty in the embassy delegations of the Abbasi caliph in that period. He went to İdil Bulgaria khanate and he explained what he saw during the journey in his travelogue. On the other hand Ibn Battuta started his journey from Tanca which was a city of Morroccos where he was born. In his journey he taveled lots of countries such as Egypt, Arabian Peninsula, Iraq, Iranian, Anatolia, Cumanra, İstanbul, Middle Asia, India, Maldives and China and he explained what he saw in these countries in his travelogue. Both of them made important observations which were related to politicals social, economic and cultural differences between these regions. These two muslim travellers informed us very interesting and remarkable informations about people who were living in these regions. And also we can that they had similar and important observations about the life styles and cultural values of Turks. In the tenth century When Turks were important representative of the İslamic civilization, Ibn Fadlan went to Turkish countries .He mentioned

* Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nilaynas@yahoo.com

that the Turks hospitality,generosity,modesty in his travelogue.If we looked at Ibn Battuta's traveloge we can see same expressions about their hospitality,generosity,modesty and traditions. We think that it is extremely remarkable detail because these two people lived in different centuries .There is a 400 years time differences between them and we can see that their expressions in their traveloges are so similar. In this study we are taking advantage of the Turkish cultural history research works, we will mention that the similar thoughts and expressions of these two pilgrims about Turks.

Key Words: Cultural, traveler, travelogue, Anatolia, geography

Giriş:

Sosyologlar, sosyal psikologlar ve kültür tarihçileri tarafından aslı Latince ‘de “toprağı işleme” anlamına gelen kültür tabirinin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bazı tanımlarda kültür atalardan gelen maddi-manevi değerler ya da insanın tabiatı gereği bizzat meydana getirdiği bir eser olarak nitelendirilirken bazı tanımlarda örf ve âdetlerden, davranış tarzlarından ve teşkilat yapısından kurulu uyumlu bir bütün olarak izah edilmektedir.¹ İbrahim Kafesoğlu’na göre bütün bu tanımların ortak noktası, kültürün daha çok toplumların kendilerine özgü yaşam ve davranış tarzlarıyla ilgili olmasıdır.² Coğrafi çevre, insan unsuru ve toplulukların etkisiyle meydana gelen ve gelişen kültür değerleri zaman içinde yine bu unsurların da rolüyle devrin şartlarına göre gelişme ve değişme gösterirler.³ Bu değişme suni müdahale biçiminde değil de kendi kendine tabi bir gelişmeyle olmaktadır.⁴ Ancak her kültür bu değişimi yaşarken özünü korur. Nitekim toplumlar zaman içinde şekillenen yeni değerleri kabul etmeden önce kültür yapılarına uygun olup olmadığına bakarlar.⁵ Kültürel değerlerin muhafaza edilmesi bütün milletler için son derece mühim bir meseledir. Zira milletlerin kültürel değerlerine olan bağlılıkları zayıfladığı anda, savaşlar, istilâlar ve ekonomik buhranların kendilerine vereceği zarardan daha fazla bir tehditte karşı karşıya kalırlar.⁶

Abdülkadir İnan’ın deyimiyile “*En eski maddi kültürün kalıntılarını, toprak altı muhafaza ederek çağımıza kadar ulaştırdığı gibi gelenekçi insan topluluğu da en eski devirlerin manevî kültür kalıntılarını ruhlarının derinliklerinde sürükleyip zamanımıza kadar getirmişlerdir.*”⁷ Nitekim Türkler de yüzyıllar boyunca, sahip oldukları kültürel değerlerini muhafaza etmeye özen göstermişlerdi. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, Türk topluluklarından bazıları yaşanan göçler neticesinde siyasi istiklâllerinin yanı sıra kültürel değerlerini de kaybetmişlerdir. Bu cümleden olarak eski yurtları Orta Asya’dan Çin’e, Hindistan’a ve Karadeniz’in kuzey istikametini takip ederek Orta Avrupa ve Balkanlara göç eden Türk toplulukları, bir süre sonra gittikleri bölgenin yerli halkıyla kaynaşarak, büyük ölçüde kendi kültürlerinden uzaklaşmışlardır. Öte yandan Türklerin büyük bir çoğunluğu da kültürel değerlerini eski yurtlarından çok uzak coğrafyalara gitmelerine rağmen korumayı başarmışlardır.⁸ Gerçekten de kültürlerine sahip çıkan Türkler, ordu düzeninden, farklı inançlara mensup milletlere karşı hoşgörülü olmaya kadar pek çok kültürel değerlerini yüzyıllar boyu devam ettirmeyi başarmışlardır.⁹

¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009, s.15,16

² Kafesoğlu, 2009, s. 16

³ Kafesoğlu, 2009, s. 17-30

⁴ Ziya Gökalp, (haz. Ali Duymaz), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s.23

⁵ Kafesoğlu, 2009, s.30

⁶ Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri 2*, Kültür Yayınları, Ankara, 2010, s. 11

⁷ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, 1976, s.201

⁸ Koca, 2010, s.49,50

⁹ Kafesoğlu, 2009, s. 38

Toplumların kültürel değerlerinin tespiti ve incelenmesi hususunda araştırma yapan kişilerin faydalanabilecekleri en önemli kaynaklardan birisi ise, seyahatnamelerdir. Nitekim seyyahlar gezip gördükleri yerlerde yaşayan toplumların kültürel değerlerine dair dikkat çekici bilgiler vermektedirler. İşte bizde bu çalışmamızda Türklerin kültürel devamlılıklarını İbn Fadlan ve İbn Battûta'nın seyahatnameleri üzerinden ifade etmeye gayret edeceğiz. Zira aralarında yaklaşık dört yüz yıllık bir zaman farkı bulunan her iki seyyahın da Türk kültürüne dair dikkat çekici düzeyde benzer tespitlerde buldukları ve bu durumun da Türk kültürünün devamlılığını göstermesi açısından mühim bir örnek olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla yazımızda, her iki seyyahın Türk kültürüne dair benzer tespitlerini kıyaslamalı olarak ifade etmeye çalışacağız.

1) Çadır Kurma Geleneği:

“Çadır kurma geleneği”, gerek İslâmiyet öncesi dönemde gerekse İslâm dininin kabulünden sonraki dönemde Türk kültürünün en önemli unsurlarından birisi olmuştur. Bahaeddin Ögel tarafından “*aile birliğinin bir sembolü*”¹⁰ olarak tasvir edilen çadır veya otağda yaşamak Türkler açısından son derece mühimdi. Nitekim Çinlilerin eline esir düşen bir Göktürk kağanı kendisine tahsis edilen sarayda yaşamak yerine topak keçe evde yaşamayı seçmişti.¹¹ Aynı şekilde İslâm dininin kabulünden sonraki dönemde Anadolu’da hayvancılıkla uğraşan Türkler de keçe topak evlerde yaşamayı tercih etmişlerdi.¹² Çadır kurma geleneği, Oğuz Kağan ve Dede Korkut gibi destanlarda da bahsi geçen bir husus olmuştur. Bu cümleden olarak Oğuz Destanı’nda hanın altın çadırından bahsedildiği gibi¹³ Dede Korkut’ta da altın otağlardan söz edilmiştir.¹⁴ Yine Göktürk ve Uygur kağanlarının da altın otağlara sahip oldukları çeşitli vesilelerle kaynaklarda dile getirilmiştir.¹⁵

İşte İbn Fadlan ve İbn Battûta'nın seyahatnamelerinde de Türk kültürünün mühim bir parçası olarak ifade edebileceğimiz çadır kurma geleneğinin, yansımalarını görmekteyiz. Gerçekten de her iki seyyah da eserlerinde Türk ülkelerinde kaldıkları süre içerisinde yaşamaları için kendilerine özel olarak çadırlar tahsis edildiğini belirtmişlerdir. Meselâ İbn Fadlan seyahatnamesinin Oğuzlardan bahsettiği kısmında, onların hayatlarını çadırlarda sürdürdüklerini dile getirdiği gibi¹⁶ gerek Oğuzların gerekse daha sonra gittiği topraklardaki Bulgarların¹⁷ kendisi için kubbeli Türk çadırı kurduklarını ifade etmiştir.¹⁸ İbn Battûta da Birgi topraklarına gittiği esnada kendisine sunulan çadırın, tıpkı İbn Fadlan için kurulan çadır

¹⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.5

¹¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.288

¹² Ögel, 2000, s.288

¹³ Ögel, VII, 2000, s. 236, Salim Koca, “Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri” *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s.530, Dede Korkut’ta hanların altın çadırları olduğundan bahsedilir. Örneğin Kazan Han bunlardan birisidir. Ayrıntılı bilgi için bk: *Dede Korkut Kitabı*, (haz. Muharrem Ergin), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s 39

¹⁴ Ögel, VII, s.239

¹⁵ Ögel, VII, s. 235

¹⁶ İbn Fadlan (çev. Ramazan Şeşen), *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınları, 2015, s.10, 21

¹⁷ Bulgarlar, Güney Rusya’nın eski kabilelerinden Kutrigurların neslinden sayılmaktadırlar. Bulgarlar bir zaman Kafkasya’da birliklerini kurmayı başarmışlar. Fakat bu çok uzun sürmemiş, Hazarların saldırıları neticesinde ikiye ayrılmışlardı. Bir kısmı Hazar hâkimiyetine girmiş, diğer kısmı da Asparuh idaresinde Besarabya’ya geçip oradan Tuna kıyılarına inmişlerdi. Hazar idaresindekiler “Volga Bulgarları”, Besarabya’ya inenler de “Tuna Bulgarları” ismini almışlardır. Bulgarlar Güney Rusya’da iken birçok akraba boyla temas ettikleri için Güney Rusya kültürünün etkisini yaşamışlardır. Öte yandan Güney Rusya’da hâkimiyetlerini kuran Göktürkler, Bulgarlar da dâhil pek çok Türk halklarına kültürel anlamda etkide bulunmuşlardır. (Bahaeddin Ögel, *İslâmiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s.239,240) Bugünkü Bulgaristan topraklarında yer alan Bulgarlar Hristiyanlaşmışlarsa da eski yurtlarından getirdikleri eski Türk inançlarını, her ne kadar Hristiyan inancıyla çelişse de, muhafaza etmişlerdir. (Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 4. Baskı, İstanbul, 2001, s.233)

¹⁸ İbn Fadlan, 2015, s.12, 21

gibi, kubbe şeklinde olduğunu dile getirmiştir. 14. yüzyılda yaşamış ünlü seyyah “harkah”¹⁹ ismi verilen bu çadırı ise şu şekilde tasvir etmiştir: “...Ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur, üzeri keçeyle örtülür. Tepesinde ışık ve hava girmesi için “bâdhenç” denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir; çadır tıpkı ev gibidir.”²⁰ Diğer taraftan her iki seyyahın da hükümdar olan kişilerin çadırlarını tasvir ederlerken dikkat çekici bir genişlik ve görkemden bahsettiklerine tanıklık etmekteyiz. Gerçekten de İbn Fadlan, Bulgar topraklarında yaşayanların kubbeli çadırlarda oturduklarını, sadece hükümdarın çadırının son derece büyük olduğunu ifade etmiş ve çok sayıda kişiyi alabilecek kapasitedeki bu çadırın ortasında bir tahtın bulunduğunu, içerinin de halılarla kaplı olduğunu tasvir etmiştir.²¹ Yine İbn Battûta, Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Deşt-i Kıpçak topraklarına gittiğinde burada bulunan Özbek Han’ın²² altın kubbede oturduğunu ifade ettiği gibi²³, “vıtâk” (otak; otağ) denilen yerde gördüğü beye ait “bârka” adlı büyük bir çadır odadan da ayrıntılı olarak bahsetmiştir.²⁴

2) Misafirperverlik Anlayışı:

Türk toplumunda bu anlayışın temelleri çok eski dönemlere dayanmaktadır. Nitekim Türkler İslâm dininin kabulünden önceki ve sonraki devirlerde misafir ağırlamayı toplum için bir vazife olarak görmekte, misafiri bir uğur işareti sayıp, onu ağırlayabilmek için özel mekânlar tahsis etmekte²⁵, ellerinden gelen cömertliği de göstermekteydiler. Türklerin misafir ağırlamaya verdikleri öneme dair XI. yüzyılda yaşamış ünlü âlim Kâşgarlı Mahmud’un eseri Divanı Lûgatı Türk’de şu şekilde dikkat çekici ifadeler yer almaktadır: “İyi elbiseyi kendine, tatlı aşu başkasına, konuğu ağırla, ününü herkese yaysın” (İyi elbiseyi kendin giy, tatlı yemekten başkasına hisse ayır, konuğu ağırla, ta ki ününü herkese yaysın) (Kâşgarlı Mahmud Cilt I, s.45) “Konuk sana uğrayarak, isterse ona azıklık ver; konuklar, konuklukta rahatsız olurlarsa ilenirler” (Sana bir konuk gelip bir şey isterse, azık dilese, ona ver. Çünkü konuk, çıkarılan yemeği iyi bulmazsa sahibine lânet eder.)” (Kâşgarlı Mahmud, CI, s. 275) “Ol konukuğu evde ünetti” (O, konuğu evde geceletti.)” (Kâşgarlı Mahmud, CII, s. 312)

İbn Fadlan ve İbn Battûta da Türk ülkelerine gittiklerinde bu misafirperverlik anlayışını bizzat gözlemlene fırsatı bulmuşlardır. Nitekim İbn Battûta Anadolu’daki Türk beylerinin misafirlerini ağırlamaya ne kadar önem verdiklerini şu sözlerle dile getirmiştir: “Bu ülke

¹⁹ Hargah, Bahaeddin Ögel tarafından çadır duvarı olarak izah edilmiştir. (bk: Ögel, VII, 2000, s.398)

²⁰ İbn Battûta, (çev: A. Sait Aykut), *İbn Battûta Seyahatnâmesi I. Cilt*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s.420

²¹ İbn Fadlan şöyle bir açıklama yapmış. “Hepsi kubbeli çadırlarda otururlar. Yalnız, hükümdarın çadırı çok büyüktür. 1000 veya daha fazla kişiyi alır. İçi Ermeni halılarıyla döşelidir. Çadırın ortasında hükümdarın Rum dibasıyla kaplı bir tahtı bulunur.” (İbn Fadlan, 2015, s.30)

²² Özbek Han, Altın Orda (Altın Ordu) Devleti hükümdarlarından. Ünlü Moğol lideri Cengiz Han’ın soyundan gelen Özbek Han 1312-1341 yılları arasında Altın Orda Devleti’ni yönetmiştir. (İbn Battûta, 2000, s.492) Bu devletin dayandığı unsur ise Türk kavimleriydi. Nitekim Altın Orda devletinin esas kitlesi Kıpçaklar başta olmak üzere Türk kavimleriydi. (Abdülkadir Yuvalı, 1988, s.65,66) Abdülkadir Yuvalı’nın belirttiği gibi el-Ömerî adlı müellif Altın-Orda Devleti için şunları söylemiştir: “Altın Ordu Devleti’nin kurulduğu yerler eskiden Kıpçakların yurdu idi. Burası Tatarlar (Moğollar) tarafından işgal edilince, Kıpçaklar onlara tabi oldular. Sonra Tatarlar, Kıpçaklar ile karıştılar ve akraba oldular. Toprak onların tabiat ve soylarına galip geldi ve Tatarlar tamamen Kıpçaklaştılar.” (Abdülkadir Yuvalı, 1988, “Yakın Doğu Tarihi Üzerindeki Moğol Tesirleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C I, s. 66,67)

²³ İbn Battûta I, 2000,s.474

²⁴ İbn Battûta şu şekilde ifade ediyor: “Vıtâk etrafi çevreleyen tente demektir. Burada kocaman Bir “bârka” kurulmuştu. Bârka büyük bir çadır odadır. Altın kakmalı, gümüş kaplamalı dört ahşap direğe dayanmakta ve her direğin ucunda altın ve gümüştan mamul pırl pırl parlayan, çevresine ışık saçan bir nişan bulunmaktadır. Bârka uzaktan bakılınca bir tepeli andırıyor; sağ ve sol yanında ise ya pamuk ya da ketenden yapılmış çardaklar bulunuyor. İçerde her yer ipek kumaşla örtülü. Bârkanın ortasına onların taht dediği büyük bir sedir konurulmuş.” (İbn Battûta I, 2000, s. 483)

²⁵ Ögel, 2001, s315

beylerinin âdetleri arasında yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak, ufak-tefek hediyeler vermek vardır.”²⁶

Diğer başlıklarda da ayrıntılı olarak ifade ettiğimiz gibi her iki seyyah için de gittikleri yerlerde ziyafetler tertip edilmiş, özel olarak kalmaları için çadırlar kurulmuş, gerekli ihtiyaçları elden geldiği kadarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi her iki seyyah da bu konu hakkında seyahatnamelerinde dikkat çekici bilgiler vermişlerdir. Örneğin İbn Fadlan, Oğuzların misafir ağırlamalarına dair şu sözleri söylemiştir: “Müslümanlardan hiçbiri misafir olacağı bir arkadaşı edinmeden, İslâm diyarından ona bir elbise, karısına bir başörtüsü, bir miktar karacadarı, kuru üzüm, ceviz hediye götürmeden onların ülkelerinden geçemez. Müslüman bu şekilde arkadaşının yanına gelince arkadaşı onun için kubbeli bir Türk çadırı kurar, imkânuna göre ona kesmesi için koyun verir.”²⁷ İbn Fadlan, bir Oğuz sûbaşısı (ordu komutanı) olan Etrul (Ertuğrul) b. el-Katağan (Alptoğan)’ın da misafirperverliğinden bahsetmiş, onun da kendileri için çadır kurup, kesmeleri için koyunlar, binmeleri için hayvanlar verdiğini dile getirmiştir.²⁸

Aynı şekilde İbn Battûta da seyahatnamesinde Türklerin misafirperverliklerine dikkat çekmiş, bilhassa da Ahilerin konuklarını ağırlamak hususunda büyük bir özen gösterdiklerine dair burada ayrıntılı olarak değinmeyeceğimiz çok sayıda açıklamalarda bulunmuştur. Nitekim İbn Battûta ahiler için şöyle bir söz söylemiştir: “Onlar, Anadolu’ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadırlar. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz.”²⁹ Meşhur seyyah İbn Battûta, Denizli tarafına gittiğinde ise, ahilerin kendisini misafir edebilmek için birbirleriyle yarıştıklarından bahsetmiştir.³⁰

Anadolu’daki Türk beylerinin misafirperverliklerine değinen İbn Battûta, Eratna Beyi’nin bu husustaki hassasiyetine dikkat çekmiş ve onun, ülkesindeki bütün vazifelilere emirnameler göndererek, kendisi ve yanındakilerin en iyi şekilde ağırlanmaları konusunda emirler verdiğini ifade etmiştir.³¹ İbn Battûta da tıpkı İbn Fadlan gibi misafirperverlik süresince Türklerin kendilerine yiyecek verdiklerini dile getirmiştir. Bu cümleden olmak üzere İbn Battûta Birgi Sultanı için şunları söylemiştir: “Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir âdet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.”³²

Türklerin konuklarına karşı gösterdikleri cömertlik, onların misafirperverliklerinin en mühim delillerinden birisi olmuştur. Türk ülkelerine gitme fırsatı bulan her iki seyyah da Türklerin bu özelliklerini yansıtan açıklamalarda bulunmaktan geri kalmamışlardır. Esasında İbn Fadlan ve İbn Battûta’nın yukarıda değinmeye çalıştığımız ifadeleri de bu hususta birer kanıt niteliğindedirler. Bütün bunların haricinde ise her iki seyyahın eserlerinde Türklerin misafirlerine karşı gösterdikleri cömertliklerine dair dikkat çekici ifadeler yer almaktadır.

Öte yandan her iki seyyah da Türklerin, misafirlerinin yolculukları esnasında ihtiyaç duydukları gereçlerini tahsis etmek hususunda da yardımcı olduklarına, dikkat çekmişlerdir. Mesela İbn Fadlan, Türklerin, misafirlerine yolculuk esnasında gerekli olan eşya ile

²⁶ İbn Battûta I, 2000, s.410

²⁷ İbn Fadlan, 2015, s. 12

²⁸ İbn Fadlan, 2015, s.16

²⁹ İbn Battûta I, 2000, s. 404

³⁰ İbn Battûta I, 2000, s. 409

³¹ İbn Battûta I, 2000, s. 417

³² İbn Battûta I, 2000,s. 421

hayvanların tahsisinde yardımcı olduklarını dile getirdiği gibi Türklerin misafirlerinin kendilerine bıraktıkları emanetlere de sahip çıktıklarını, bu hususta kendilerine güvenildiğini belirtmiştir.³³ İbn Battûta da Türklerin misafirlerine yola çıkmadan çeşitli eşya, yiyecek ve hayvanlar verdiklerini ifade etmiştir. Örneğin Birgi emirinin topraklarından ayrılmadan hemen önce onun, kendisine altın, gümüş, at, elbise ve bir Rum köle, adamlarına da elbise ve para verdiğinden bahsetmiştir.³⁴ Ancak burada şunu da ifade edelim ki İbn Fadlan, İbn Battûta'dan farklı olarak Türklerin, misafirlerinin dönüşü sırasında verdikleri malların tam karşılığı geri aldıklarını dile getirmiştir.³⁵ İbn Battûta ise misafirlerden yolculukları için kendilerine tahsis edilen malların geri alındığına dair bir izahı olmamıştır.

3) Cömertlik Anlayışı:

Türkler hemen hemen tarihin her döneminde cömertlikleriyle dikkat çeken bir millet olmuşlardır. Bilhassa da misafirlerine karşı cömert olmaya, onları en iyi şekilde ağırlamaya özen göstermişlerdir.³⁶ Farklı yüzyıllarda yaşamış iki seyyah İbn Fadlan ve İbn Battûta da eserlerinde, Türklerin cömertliklerine delil olarak gösterilebilecek önemli izahlarda bulunmuşlardır. Mesela İbn Fadlan'ın ifadelerinden anladığımız kadarıyla seyyah, Bulgar ülkesine gittiğinde hükümdarın yakınları tarafından büyük bir cömertlikle karşılanmıştı. Bu cümleden olarak onlar ülke girişinde karşıladıkları İbn Fadlan'a ekmek, et, kara darı gibi yiyecekler sunmuşlardı. Daha sonra ünlü seyyahı bizzat karşılayan hükümdar da onun üzerine dirhemler (gümüş paralar) saçılmasını emrettiği gibi onun kalması için kubbeli bir çadır kurdurmuş, kısa bir süre sonra da onun katıldığı büyük bir ziyafet tertip etmişti.³⁷ Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelere giden İbn Battûta da gerek halk gerekse Türk beyleri tarafından büyük bir cömertlikle karşılanmıştı. İbn Battûta da şahsına karşı gösterilen bu cömertçe yaklaşımı takdir etmekten geri durmamış, başta ahiler olmak üzere Türk beylerinin kendisine karşı son derece cömert bir tavır içinde olduklarından seyahatnamesinde oldukça geniş bir şekilde bahsetmiştir. Nitekim İbn Battûta'nın bu hususta örnek teşkil eden ifadelerinden birisi Aydınöğlü Sultan Muhammed'in oğlu Umur Bey (Ömer Bey) ile ilgilidir. İzmir'de bulunduğu sırada Umur Bey'in bizzat bulunduğu tekkeye gelerek kendisini selamlama asaletini gösterdiğini dile getiren İbn Battûta, onun son derece cömert bir sultan olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten de İbn Battûta, Umur Bey'in kendisine "kemha"³⁸ adlı değerli kumaştan yapılmış bir cübbe hediye ettiğini gibi evinde bulunan son Rum köleyi de kendisine göndererek evinde bir tek köle dahi kalmamasını umursamayacak kadar cömert bir bey olduğunu açıkça gösterdiğini dile getirmiştir.³⁹ İbn Battûta ayrıca Harezm'de bulunduğu sırada buradaki emîrin kendisine verdiği para ile Hindistan'a girinceye kadar refah seviyesi yüksek bir şekilde yaşadığını ifade ederek bu emirin cömertliğine delil olabilecek bir izahta da bulunmuştur.⁴⁰ Beylerin cömertliğinden bahseden İbn Battûta, Türk hatunlarının da cömertliğine dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir. Bu cümleden olarak İbn Battûta, Eratna

³³ İbn Fadlan: "Müslüman onların yanından ayrılmak isterse, develerinden, hayvanlarından biri yolculuk edemez hale gelmişse veya bir şeye ihtiyacı olursa çok yorulan hayvanımı arkadaşları Türk'ün yanında bırakır, ihtiyacı olan hayvan ve malı ondan alır, yoluna devam eder. Gittiği yerden dönünce aldığı develeri, hayvanları, eşyayı geri verir." Bk. İbn Fadlan, 2015, s.12

³⁴ İbn Battûta I, 2000, s. 424

³⁵ İbn Fadlan: "Türk'ün yurdundan bilmediği bir insan geçse, ona 'Ben senin misafiriyim. Devlerinden, hayvanlarından, malından şu kadar ihtiyacım var' dese Türk ona istediğini verir. Tüccar bu yolculuğu sırasında ölür, kafile dönerse Türk kafileye gelir. 'Misafirim nerede?' diye sorar. 'Öldü' derlerse kafileyi indirir. Kafilenin reisi olan tüccara gelir, mallarını gözünün önünde açar, ölen tüccara verdiği mal kadarından alır, bir habbe fazla almaz. Aynı şekilde develerinden, hayvanlarından verdiği kadarını alır." Bk. İbn Fadlan, 2015, s.12,13

³⁶ Salim Koca, "Türklerde Tuz ve Ekmek", *Millî Kültür*, C 1, S 10, 1977, s. 57, Kürşat Koçak, *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslâm Dini Medeniyetine Girişine Kadar)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s.153

³⁷ İbn Fadlan, 2015, s.20-22

³⁸ Kemha: Bağdat, Nişabur, Tebriz ve Çin'de dokunan değerli bir kumaş idi. (İbn Battûta I, 2000, s.425)

³⁹ İbn Battûta I, 2000, s. 425

⁴⁰ İbn Battûta I, 2000, s. 523

beyinin eşlerinden olan Togay Hatun'un etrafta cömertliği ile tanındığını ifade ederek, kendisini de en iyi şekilde ağırlayıp yemek verdiğinden ve daha sonra kendisine koşum takımı eksiksiz hazırlanmış bir at, bir kat elbise ile para gönderdiğinden bahsetmiştir.⁴¹

4) Ziyafet Verme Geleneği:

“Ziyafet vermek” (Toy)⁴² (Şölen düzenlemek)⁴³, Türkler arasında eskiden beri var olan bir gelenektir. Özellikle milleti ve tebaasını korumak ve beslemek hususunda kendilerini vazifeli gören Türk hükümdarı, büyük ziyafetler tertip etmeye son derece özen göstermekteydiler.⁴⁴ Bu vesileyle de millet içindeki birlik ve beraberlik duygusu kuvvetlenmekte, halkın hükümdara karşı olan bağlılığı artmaktaydı.⁴⁵ Esasında Oğuz töresi de bunu mecburi kılmaktaydı.⁴⁶ Bu kuralın ihlâl edilmesi ise halkın ciddi anlamda tepkisine dahi sebep olabilmekteydi.⁴⁷ Kısacası çeşitli vesilelerle ziyafetler tertip etmek Türkler için son derece mühim bir gelenektir.

Türklerin ziyafet düzenleme geleneğine verdikleri önemi, İbn Fadlan ve İbn Battûta'nın seyahatnamelerinde de görmekteyiz. Nitekim İbn Fadlan, Bulgar hükümdarının, kubbeli bir çadırda, çocuklarının ve beylerin katıldığı son derece özenle hazırlanmış büyük bir ziyafet düzenlediğinden ve kendisinin de bu ziyafete davet edildiğinden bahsetmiştir.⁴⁸ Başta hükümdarlar olmak üzere halkın ileri gelenleri tarafından düzenlenen ziyafetlerde ağırlanan İbn Battûta da eserinde, bu ziyafetlerdeki cömertlik ve itinadan bahsetmeyi ihmâl etmemiştir. Örneğin İbn Battûta seyahatnamesinde, Birgi emirinin düzenlediği ve şehrin ileri gelenlerinin, ordunun yüksek rütbeli subaylarının, şeyhlerin, bilginlerin davet edildikleri büyük bir şölene katıldığını ifade etmiştir.⁴⁹ Yine İbn Battûta aynı eserinde, Kastamûnya sultanı Süleyman'ın âdet olduğu üzere köylüsünden şehirlisine, yolcusundan yabancısına herkesin katılmasına müsaade edilen sofralar kurdurduğundan bahsetmiştir.⁵⁰

⁴¹ İbn Battûta I, 2000, s. 415

⁴² “Toy”, Türkçe “doymak” fiilinin kökünden gelmektedir. (Koca, 2011, s.540, Salim Koca, “Toy”, *DİA, C 41*, Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, İstanbul, s.271) Ziyafetin basit şekli olarak bilinmektedir. Toy’da yeme, içme, çalgı, oyun her türlü eğlenceler yapılmaktaydı. (Gökalp, 2015 s. 226) Öte yandan “toy”, “meclis-toplantı”, “devlet meclisi” anlamlarına da gelmektedir. (Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, Sayı 45, s.2*) “Toy” geleneğinin kökleri, Hunlar dönemine kadar gitmektedir. (Koca, 2012, s.271) (Ayrıca “toy” hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Kafesoğlu, 2009, s.259-263, Gökalp, 2015, 269vd)

⁴³ Türk kültür tarihine dair İslâmî dönem kaynaklarında toy bazen “şölen veya şilân” şeklinde geçmektedir. Bu kelime Moğolca kökenlidir ve aslı “şule”dir. “Sabah çorbası veya yemek” anlamlarına gelen “şule”, daha sonra “yoksullar için toplanan vergi” anlamında da kullanılmıştır.(Koca, 2011, s.540,541, Koca, 2012, s.271) Ayrıca bk: Gökalp, 2015, s. 211vd

⁴⁴ Salim Koca, “X. Yüzyılda Türkistan’da Bir İslâm Seyyahı Gözüyle Türkler”, *Milli Kültür*, Cilt 3, Sayı 1, Kültür Bakanlığı, 1981,s. 48, Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, Ötügen Neşriyat, 17. Baskı, 2008, s. 125

⁴⁵ Ögel, 2001, s.206

⁴⁶ Turan, 2008, s. 125

⁴⁷ Bu hususta Melikşâh döneminde yaşanan bir olay örnek niteliğindedir. Bu cümleden olarak Sultan Melikşâh'ın Türkistan seferi sırasında Yağma ve Çiğil boyları “Biz onun sofrasından bir lokma bile yemek yemedik” diyerek sultana karşı bir sitemde bulunmuşlardır. (Turan, 2008, s.123)

⁴⁸ İbn Fadlan, 2015, s.22

⁴⁹ İbn Battûta I, 2000, s. 424

⁵⁰ İbn Battûta I, 2000,s. 440

5) Defin ve Yas Geleneği:

Tarih boyunca farklı kültürlere mensup toplumlar, ölümlerini de farklı şekillerde defnetmişler, onlar için kendilerine mahsus ve inançlarına uygun matem törenleri düzenlemişlerdir. Dolayısıyla Türklerin de kendi inanç ve kültürel değerlerine özgü defin şekilleri, mezar inşaları, yas (yoğ) törenleri⁵¹ olmuştur. Örneğin cesede defin öncesi kıyafetlerini giydirmek, mezara eşyalarını yerleştirmek⁵², ölen kişinin hayvanlarını kesmek⁵³, mezarlar inşa etmek⁵⁴, cenaze arkasından ağıtlar yakmak, üzüntü ifadesi olarak saçlarını yolmak, bıçaklarla yüzünü çizmek,⁵⁵ yas töreni düzenlemek,⁵⁶ ölü aşı vermek⁵⁷, mezara balbal dikmek⁵⁸, elbiselerini ters giymek,⁵⁹ cesedin içine yerleştirildiği tabutu ağaçlar üzerinde bekletmek⁶⁰ gibi uygulamalar Türklerin yas gelenekleriyle alâka bazı uygulamalardır. Hatta İslam dininin kabulünden sonraki dönemde de bu hususla ilgili bazı âdetlerini de devam ettirmişlerdir.⁶¹

Gerek İbn Fadlan gerekse İbn Battûta, Türklerin defin ve yas gelenekleriyle ilgili kendi gözlemlerine dayanan bilgiler vermişlerdir. Bu bilgiler bazı açılardan farklılıklar arz etse de, dikkat çekici benzerliklere de sahiptir. Daha açık bir ifadeyle, aralarında yaklaşık dört asırlık bir zaman zarfı bulunan ve birisi (İbn Fadlan) Türklerin İslâm diniyle hemen hemen yeni tanışmaya başladıkları dönemde diğeri (İbn Battûta) ise Türklerin İslâm medeniyetinin mühim bir parçası oldukları dönemde onların ülkelerine gitme fırsatı bulan her iki seyyah da, Türklerin yas gelenekleriyle alâkalı ilginç benzerlikte izahlarda bulunmuşlardır. Mesela İbn Fadlan da İbn Battûta da Türklerin mezarlarını ev şeklinde inşa ettiklerinden bahsetmişleridir.

⁵¹ Çin ve İslâm kaynaklarında Türklerin bu törenleri hakkında bilgiler yer almıştır. (İnan, 1976, s.182,183), Jean Paul Roux, (çev. Aykut Kazancıgil), Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s.283, Koca, 2010, s.194, Gökalp, 2015, s.310

⁵² Ögel, 2001, s.90, Jean Paul Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, 2011, s.284, Koca, 2010, s.197, İbn Fadlan'da bu konuyla ilgili şu açıklama yer almaktadır: "...Ölüye gömleğini giydirirler, kemerini takarlar, yayını kuşandırırılar, eline içinde şarap (nebiz) olan ağaçtan bir kadeh verirler. Her şeyini getirip bu oda gibi mezara koyarlar." (İbn Fadlan, 2015, s.15)

⁵³ Ögel, 2001, s. 768, Roux, 2011, s.284, İbn Fadlan : "...hayvanlarının yanına varırlar, onları öldürürler, kabrinin yanında sırğa asarlar." (İbn Fadlan, 2015, s.15)

⁵⁴ Mezarlar hakkında bk: Roux, 2011, s.287vd

⁵⁵ İnan, 1976, s.182, Dede Korkut Kitabı, 2000, s.70,71, Saadetin Gömeç, Şamanizm ve Eski Türk Dini, Likya Kitapevi, Ankara, 2008, s.104, Kafesoğlu, 2009, s.303, Roux, 2011, s.281,282, Gökalp, 2015, s. 310

⁵⁶ Bilge Kağan babasının vefatının ardından yas töreni düzenlemiştir. Bu hususta Orhun Abidelerinde şöyle bir ifade yer almaktadır: "...Babam kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptım." (Orhun Abideleri, (Haz. Muharrem Ergin), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2000, s.55)

⁵⁷ Ögel, 2001, s. 769-771

⁵⁸ Ögel, 2001, s.760,768, Roux, 2011, s.271, Orhun Abidelerinde balbal dikmek hususunda şöyle ifadeler yer alır: "...Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp, uçup gitmiş. Babam kağan için ilkin Baz Kağanı balbal olarak dikmiş." "...Önce Kırgız kağanını balbal olarak diktim." (Orhun Abideleri, 2000, s. 13,15,17), İbn Fadlan da balbalardan bahsetmektedir: "Eğer ölen kişi sağlığında insan öldürmüş, yiğit bir kişiye öldürdüğü adam sayısı kadar ağaçtan suret yontup mezarının başına dikerler. Bunlar onun hizmetçileri, Cennete ona hizmet edecekler' derler." (İbn Fadlan, 2015, s.15)

⁵⁹ İbn Battûta, İbrahim Bey adlı bir Türk beyinin annesinin cenaze töreninde İbrahim Bey'in başı açık ve yaya olarak, öteki kumandanların ise başlarının açık olmasının yanı sıra kaftanlarını ters giymiş vaziyette cenazeyi takip ettiklerini söyler. (İbn Battûta, 2000, s.444)

⁶⁰ M.S. V. Yüzyılda Yenisey'in yukarı taraflarında yaşayan Dubolar, ölümlerini bir tabutun içine yerleştirdikten sonra tabutu, bir dağın tepesine ya da ağaçların üstüne koymaktaydılar. (Sadeddin Buluç, "Şamanizm", Wilhelm Radlof, Türklük ve Şamanlık, İstanbul, 2008, s.169), Jean Poul Roux da bu gelenekle alâkalı bazı izahlarda bulunmuştur. Nitekim cesetler uğurlu ruhların yeri olarak sayılan ağaçlar üzerinde bir süre tutulmaktaydılar. Bu gelenek farklı ihtiyaçlara cevap vermekteydi. Mesela cenaze töreni hazırlanmaya kadar cesedin saklanmasıyla ilgili bir uygulama olarak görülmekteydi. Roux'ya göre bu ikinci derecede önemli bir uygulamaydı. O, bu uygulamayla cesedin bitkilerin biyolojik döngüsünün gizemine katılmasının sağlandığını, cesedin göğe yaklaştırıldığını ve cesedi çürüyebilir etten ayırarak kemiklerin korunduğunu savunmaktadır. Roux bunun yanı sıra Makdisi, Mervezi gibi Müslüman müelliflerin de bu uygulamadan bahsettiklerine dikkat çekmektedir. Onların "Ölüyü (ağaçların tepesinde) ayrışana (çürüyene) dek bırakmaktadırlar" dediklerini ifade etmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bk: Roux, 2011, s.275,276)

⁶¹ Turan, 2008, s.75

Buna göre; İbn Fadlan Oğuzların, ölü kişinin defni için ev gibi bir çukur kazdıklarından ve ölüyü içine yerleştirdikten sonra çukurun üzerinin çamurdan kubbe şeklinde bir tümsekle kapatıldığından bahseder.⁶² İbn Battûta ise, Geyve dolaylarındaki seyahati esnasında yöre halkının mezarları üzerine ahşap kulübeler kurduklarını ve uzaktan bakanların onları ev zannettiklerini lâkin yaklaşıncaya bunların mezar olduklarını anladıklarını ifade eder.⁶³ Yine İbn Fadlan, defin öncesi ölüye kıyafetlerinin giydirildiğini dile getirdiği gibi⁶⁴ İbn Battûta da Manisa Sultanı Sârûhân Beyi'nin oğlunun cenazesi hakkında bilgi verirken mezarının üst kısmı kapatılmadan ölünün üzerine elbiselerinin örtüldüğünü belirtir.⁶⁵ Her iki seyyah ölünün arkasından davet vermek konusuna da değinmişlerdir. Gerçekten de İbn Fadlan cenazenin ardından iki sene matem tutulup sonunda ölen kişinin akrabalarının bir davet tertip ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁶ İbn Battûta ise Türk beylerinden İbrahim Bey'in annesinin defnedilmesinden sonra, yas tutulan kırk gün boyunca, her gün sofralar kurulduğundan bahsetmiştir.⁶⁷ Öte yandan İbn Battûta, Manisa sultanının oğlunun cenazesinden bahsederken, cesedin yıkanıp, kalaylı demir kaplı tahta bir tabutun içine konularak, cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbeye asıldığından ve bir süre sonra da tabutun yere indirildiğinden bahsetmektedir ki⁶⁸, bu yukarıda da belirttiğimiz gibi defin merasimiyle ilgili bir Türk geleneğiydi. İbn Fadlan da buna benzer bir uygulamadan bahsetmektedir. Ancak bu uygulamada ağaca asılan cesedin içine yerleştirildiği bir tabut değil, birini öldüren kişinin içine konulduğu sandıktır. Bu cümleden olarak bir kimse diğerini kazayla öldürürse o kişi, kayın ağacından bir sandığın içine konulur, sandığa bir parça ekmek ve bir testi su da yerleştirilerek çivilerle üzeri kapatılır. Daha sonra bu sandık darağacı gibi dikilen üç ağacın arasına asılır ve buraya asılan kişi için şöyle söylenir: *“Onu yer ile gök arasında bırakıyoruz. Yağmur ve güneş altında kalsın. Belki Allah ona acır.”*⁶⁹

6) Kadınların Mevkii:

Kadının Türk toplumunda müstesna bir yeri olmuştur.⁷⁰ Toplumda önemli bir figür olarak kabul edilen Türk kadını, evinin dayanağı olarak görülmüş⁷¹, devlet içinde söz sahibi sayılmış, protokolde hükümdarın yanında yer almış,⁷² hatta yeri geldiğinde ata binip, silah kuşanmıştır.⁷³ İbn Fadlan ve İbn Battûta da Türk kadının, millet gözündeki özel konumuna dair dikkat çekici ve bazı benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Örneğin her iki seyyah da Türk kadınının özgür bir şekilde hareket edebildiğinden bahsederek, ağırlandıkları yerlerde bizzat Türk kadınlarının da bulunduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim İbn Fadlan Oğuzlardan bir kişinin çadırına gittiğinde, çadır sahibinin hanımının da kendileriyle birlikte oturduğundan bahsetmiştir.⁷⁴ Aynı şekilde İbn Battûta da Anadolu topraklarına girdiklerinde kendilerine ikramlarda bulunanlar arasında erkekler kadar kadınların da olduklarından bahsetmiştir.⁷⁵ Her iki seyyahın ifadelerinden anladığımız bir diğer önemli husus da Türk hükümdarları yanında eşlerinin de ne kadar önemli bir konuma sahip olduklarıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi sultanın eşi olan kişi devlet protokolünde mühim bir yere sahiptir. İbn Fadlan ve İbn Battûta da bu mevzuyu seyahatnamelerinde dile getirmişlerdir. Örneğin İbn Fadlan, Bulgar hükümdarının eşinin protokolde yer alarak hükümdarın yanında oturduğundan ve bizzat

⁶² İbn Fadlan, 2015, s. 15

⁶³ İbn Battûta I, 2000, s. 434

⁶⁴ İbn Fadlan, 2015, s.15

⁶⁵ İbn Battûta I, 2000, s. 426

⁶⁶ İbn Fadlan, 2015, s.36

⁶⁷ İbn Battûta I, 2000, s. 444

⁶⁸ İbn Battûta I, 2000, s. 426

⁶⁹ İbn Fadlan, 20015, s. 30,31

⁷⁰ Koca, 1981, s. 50, Turan, 2008, s.141

⁷¹ Ögel, 2001, s.251,252

⁷² Turan, 2008, s.142,143, Kafesoğlu, 2009, s. 269,270, Koçak, 2011, s. 170

⁷³ Turan, 2008, s.144,145

⁷⁴ İbn Fadlan, 2015, s.11

⁷⁵ İbn Battûta I, 2000, s.400

kendisinin de hükümdarın eşine toplum huzurunda hilat giydirip hediyeler takdim ettiğinden bahsetmiştir. İbn Battuta da eserinde buna benzer pek çok izzahlarda bulunmuştur. Meselâ bu izahlardan birisi Eratnâ beyinin hatunları arasında yer alan bir hatunla alâkalıdır. Kayseri’de yaşayan bu hatun İbn Battûta ve yanındakileri en iyi şekilde ağırlayarak izzet ve ikramlarda bulunmuş, şehirden ayrılırken de kendilerine hediyeler takdim ederek cömertliğini göstermiştir.⁷⁶ Yine İbn Battûta İznik şehrine Beylûn (Nilüfer) Hatun adlı sultan eşinin hükümrânlık ettiğini ve onun iyi yürekli bir kadın olduğunu dile getirmiştir.⁷⁷ İbn Battûta Kırım dolaylarında kadına gösterilen saygı karşısında ise şaşkınlığını gizleyememiştir. Nitekim ünlü seyyah, bu yörede erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıyı ilginç bir tutum olarak değerlendirmiş, bölge emiri Saltıye Bey’in hanımının büyük bir lüks ve debdebe içinde yaşadığından, beyin ona son derece kibar davrandığından, hatta bizzat kendi elleriyle ona kıymetli takdim ettiğinden bahsetmekten geri durmamıştır.⁷⁸

7) Türklerde Hoşgörü Anlayışı:

İbn Fadlan ve İbn Battûta’nın seyahatnâmelerinde dikkat çeken bir diğer benzerlik ise, her iki eserin de, Türklerin hoşgörü anlayışlarını yansıtan misaller içeriyor olmasıdır diyebiliriz. Başka bir ifadeyle her iki seyyahın da Türklerin kendilerinden farklı inanç ve kültürel değerlere sahip olanlara karşı anlayışlı bir şekilde yaklaştıklarını, eserlerinde yer alan izahlarla gösterdiklerini söyleyebiliriz. Meselâ İbn Fadlan,ın Oğuzlar tarafından misafir edildiğinde kendisine kesmesi için koyun verilmesi, Türklerin hoşgörü anlayışlarına bir delil olarak gösterilebilir. Çünkü bu devirde Müslüman olmayan Oğuz Türkleri, yine İbn Fadlan’ın ifadesine göre, koyun gibi hayvanları keserek değil başına vurarak öldürmekteydiler.⁷⁹ Dolayısıyla onların koyunu kendi usullerine göre öldürüp İbn Fadlan’a vermek yerine İbn Fadlan’ın kendisinin Müslüman âdetlerine göre koyunu kesmesi için ona hayvanı canlı vermelerinin, Oğuzların hoşgörü ve saygı anlayışlarıyla alâkalı olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca İbn Fadlan’ın, hükümdarları İlteber Almış’ın kısa bir süre önce İslâmiyet’i kabul ettiği Bulgarların ülkesine gittiğinde, onların kendilerine has geleneklerinden bahsettiği gibi, *“Yanlarında bulunan bir Müslüman veya Harezmlî biri ölürse Müslümanların ölümlerini yıkadıkları gibi onu yıkarlar”*⁸⁰ şeklinde bir izahta bulunarak, bir anlamda onların hoşgörü anlayışlarını dile getirmiştir diyebiliriz. Öte yandan yukarıda da belirttiğimiz gibi İbn Battûta’nın seyahatnamesinde de Türklerin hoşgörü anlayışlarına delil olarak gösterebileceğimiz ifadeler yer almaktadır. Meselâ İbn Battûta Anadolu’da Müslüman Türkmenlerin idaresi altında çok sayıda Hristiyan’ın yaşadığını dile getirdiği gibi⁸¹ Antalya şehrinden bahsederken de Hristiyan tacirlerin kendilerine ayrılan semtlerde oturduklarını dile getirerek⁸² bir anlamda Türklerin kendilerinden farklı dini inançlara mensup halklara karşı gösterdikleri hoşgörüyü belirtmiştir. İbn Battûta’nın Türklerin hoşgörü anlayışlarına misal olabilecek bir diğer izahı ise Birgi sultanının düzenlediği ziyafete dair verdiği bilgilerle alâkalıdır. Buna göre İbn Fadlan, sultanın davetinde, dini kurallar gereği altın ve gümüş eşyaları kullanmaktan sakınan kimseler için çini kâseler ve tahta kaşıklar tahsis edildiğini belirterek⁸³ âdeta Türklerin hoşgörülerine dayanan hassasiyetlerini ortaya koymuşlardır diyebiliriz.

⁷⁶ İbn Battuta I, 2000, 415

⁷⁷ İbn Battuta I, 2000, s. 430

⁷⁸ İbn Battuta I, 2000, s.472

⁷⁹ İbn Fadlan, 2015, s. 12

⁸⁰ İbn Fadlan, 2015, s.36

⁸¹ İbn Battûta I, 2000, s.400

⁸² İbn Battûta I, 2000, s.402,403

⁸³ İbn Battûta I, 2000, s.422

8) Orun-Ülüş Geleneği:

Orun-ülüş geleneği Türkler için, gerek İslâm dininin kabulünden önceki gerekse İslâm dininin kabulünden sonraki dönemde uygulanması hususunda itina gösterilen bir gelenek olarak kabul edilmiştir.⁸⁴ Orun (mevki) “belirli kabilelere mensup şahısların meclislerinde, büyük toplantılarda, toylarda belirli yerlere oturması” demektir. Ülüş (pay) ise “kabile mensuplarının böyle toplantılarda, ziyafetlerde yiyecekleri yemeklerinin belirli olmasıdır.”⁸⁵ “Orun ve ülüş” her kabile ve toplum için hukuklarını gösteren bir delildir. Buna göre; yayla, av, harp ganimetleri taksim edilirken her kabilenin “orun” ve “ülüş”ü dikkate alınarak ona göre pay verilir.⁸⁶ Türkler Orta Asya’dan Anadolu topraklarına kadar bu geleneklerini sürdürmüşlerdir.⁸⁷

İbn Fadlan ve İbn Battûta’nın Türk ülkelerinde katıldıkları davetlerle ilgili verdikleri bilgiler arasında Türklerin orun-ülüş geleneklerinin izlerini görebilmekteyiz. Örneğin İbn Fadlan’ın, Bulgar hükümdarının düzenlediği ziyafete dair verdiği bilgilerde Türklerin orun-ülüş geleneğini uyguladıklarını görmekteyiz. Buna göre kubbeli çadırında tahtı üzerinde yer alan Bulgar hükümdarı, beylere sağına, İbn Fadlan ve yanındakilere soluna, çocuklarına da ön tarafına oturmalarını emretmişti. Daha sonra sofraya gelen kızartılmış etten bir lokma keserek yemiş ve ardından bu etten yanındakilere düşen payları dağıtmıştı. Hükümdar kime bir lokma takdim etse, hemen sonra onun önüne bir sofraya getirilmişti. Herkes kendi sofrasından yemiş kimse kimsenin sofrasına ortak olmamıştı. Yemeğin ardından da herkes sofrasında kalan payları evine götürmüştü.⁸⁸ İbn Battuta da seyahatnamesinde ziyafetlerde uygulanan düzene dair İbn Fadlan’ın açıklamalarına benzer ifadelerle yer vermiştir. Nitekim Sultan Özbek Han’ın verdiği ziyafete katılan İbn Battûta buradaki protokol düzenine dikkat çekerek sultanın çocuklarının ve beylerinin sağında ve solunda kendileri için belirlenen yerlere oturduklarını ifade etmiştir. Ayrıca kadı, hatip, şeyh ve fakihlerle birlikte kendileri için ayrı bir sofraya kurulduğunu dile getirerek, ikramların belirli bir düzen ve tertip içinde sunulduğundan bahsetmiştir.

İbn Battûta’nın ifadesine göre: “...Tahtın ortasındaki minderlere sultanla büyük hatun oturdu. Sağ tarafta İt Küçük ile Urducâ Hatun, soldaki mindere ise Beyelûn Hatun ile Kebek Hatun oturdular. Tahtın sağ tarafına konan iskemle ve veliaht Tîn Bek, sol yandakine ikinci oğul Cânî Bek, bunların iki yanına dizilen iskemlelere ise emirler ve onların çocukları oturmuşlardı. Onların ardında küçük rütbeli beyler yer alıyordu. Bunlara “Ümerâyı Hezâre” denilir. Yani bin kişilik birliklerin kumandanıdır. Bu şekilde protokole göre herkes yerini aldıktan sonra altın ve gümüş sofralar üzerinde yemekler sunuldu. Her sofrayı dört veya dörtten fazla kişi taşıyordu. ...Her emirin önüne bir sofraya getirilir. İpekli elbiseler giyen, ipekli bir önlük takan, belindeki kında koca bıçaklar ve satırlar taşıyan “Bârûcî” gelir. Bârûcî, et parçalayan demektir. Her emirin bir bârûcisi var. Sofralar kurulunca evvela onlar hücum ederek efendileri önünde yerlerini alırlar. Arkalarında tuzlu su ile dolu altın yahut gümüşten mamul minik kaplar getirilir. Bârûciler eti küçük parçalara bölerler. ...Ben (İbn Battûta) mescidin avlusunda kadı, hatip, şeyh ve fakihler için kurulan çadırda bulunuyordum. Bize de her birini Türklerin ileri gelenlerinden dört beyin taşıdığı altın ve gümüş kaplamalı sofralar çıkarıldı.”⁸⁹

⁸⁴ Bu hususta bilgi veren kişilerin başında Abdülkadir İnan gelmektedir. Bk: Abdülkadir İnan, “Orun” ve “Ülüş” Meselesi, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, CI, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931, s. 121-133

⁸⁵ Kafesoğlu, 2009, s.244

⁸⁶ İnan, 1931, s.133

⁸⁷ İnan, 1931 s126

⁸⁸ İbn Fadlan, 2015, s.22

⁸⁹ İbn Battuta, 2000, s. 484,485

Sonuç

Bir toplumun özelliklerini yansıtan en önemli unsurlardan birisi sahip oldukları kültürel değerleridir. Nitekim milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri kültürel değerlerini muhafaza etmeleriyle doğru orantılıdır diyebiliriz. Kültürlerinden uzaklaşan toplumlar var olma mücadelesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Tarih boyunca farklı ve geniş coğrafyalara göç eden Türk topluluklarının çoğu kültürel değerlerini önemli ölçüde muhafaza etmesini bilmişlerdir. Farklı devir ve farklı coğrafyalarda Türklerin yaşadıkları bölgelere gitme fırsatı bulan İbn Fadlan ve İbn Battûta'nın seyahatnamelerinde de bu devamlılığı gösteren ifadeleri tespit edebilmekteyiz. Nitekim yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi aralarında yaklaşık dört yüz yıllık bir zaman farkı bulunan iki seyyah da Türklerin kültürel değerleriyle ilgili bazı benzer tespitlerde bulunmuşlardır. Çadır kurma geleneği, mezar inşası, yas tutma âdetleri, misafirperverlik gibi Türk kültürüne dair unsurlardan benzer ifade tarzıyla bahsetmiş olmalarının, Türk kültürünün devamlılığını göstermesi açısından kıymetli olduğu kanaatindeyiz. Bilhassa İbn Fadlan'ın Türklerin yeni yeni İslâm dinini kabul etmeye başladıkları bir dönemde onları ana yurtlarında ziyaret ettiği İbn Battûta'nın da Türklerin İslâm medeniyetin mühim bir parçası oldukları dönemde yeni yurt edindikleri coğrafyalarda onlarla bir araya geldiği düşünüldüğünde, her ikisinin de Türklerin geleneklerine dair benzer izahlarda bulunmuş olmaları daha da dikkat çekicidir. Kısacası İbn Fadlan ve İbn Battûta'nın, Türklerin idari ve sosyal yapıları ile inanç değerlerine dair şahsi gözlemlerine dayalı olarak verdikleri bilgiler arasındaki benzerliklerin Türk kültürünün devamlılığını göstermek açısından, örnek teşkil ettiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- BULUÇ, Sadeddin, “Şamanizm”, Wilhelm Radloff, Türklük ve Şamanlık, İstanbul, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008
- Dede Korkut Kitabı, (haz. Muharrem Ergin), Boğaziçi Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2000
- GÖKALP, Ziya, (haz. Ali Duymaz), (2015). Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, Ötüken Neşriyat
- GÖMEÇ, Sadettin, Şamanizm ve Eski Türk Dini, Likya Kitapevi, Ankara, 2008
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed, (çev. A. Sait Aykut), İbn Battûta Seyahatnâmesi I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000
- İBN FADLAN, (çev. Ramazan Şeşen), İbn Fadlan Seyahatnamesi, Yeditepe Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 2015
- İNAN, Abdülkadir (1931). “Orun” ve “Ülüş” Meselesi”, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C I, Evkaf Matbaası, İstanbul, sf.121-133
- İNAN, Abdülkadir, Eski Türk Dini Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976
- KAFESOĞLU, İbrahim (2009). Türk Millî Kültürü, Ötüken Neşriyat, 28. Baskı, İstanbul, 2009
- KÂŞGARLI MAHMUD, (çev. Besim Atalay), Divanü Lûgat-it Türk, C I-III, Türk Dil Kurumu Yayınları Birleştirilmiş 1. Baskı, Ankara, 2013
- KOCA, Salim, “Türklerde Tuz ve Ekmek”, Millî Kültür, C1, Sayı 10, 1977, s.57-61
- KOCA, Salim, “X. Yüzyılda Türkistan’da Bir İslâm Seyyahı Gözüyle Türkler”, Millî Kültür, Cilt 3, Sayı 1, Kültür Bakanlığı, 1981, sf. 47-50

- KOCA, Salim, Türk Kültürünün Temelleri 2, Kültür Yayınları, Ankara, 2010
- KOCA, Salim, “Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri” Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Berikan Yay., Ankara, 2011, sf. 509-559
- KOCA, Salim, “Toy”, DİA, C 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, İstanbul, 2012, sf. 270-272
- KOÇAK, Kürşat, Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslâm Dini Medeniyetine Girişine Kadar), Ankara, 2011, Basılmamış Doktora Tezi
- Orhun Abideleri, (haz. Muharrem Ergin), Boğaziçi Yayınları, 25. Baskı, İstanbul, 2000
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt I, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş Cilt VII, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000
- ÖGEL, Bahaeddin, Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 4. Baskı, İstanbul, 2001
- ÖGEL, Bahaeddin, İslâmiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003
- ROUX, Jean Paul, (çev. Aykut Kazancıgil) Türklerin ve Moğolların Eski Dini, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2011
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (2009). “Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C 28, S 45, İstanbul, sf.1-12
- TURAN, Osman, Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Ötüken Neşriyat, 17. Baskı, İstanbul, 2008
- YUVALI, Abdülkadir (1988), “Yakındoğu Tarihi Üzerindeki Moğol Tesirleri”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C 1, 1988, sf. 63-74